

Jan Waska n, *Idea państwa narodowego w myśli politycznej Romana Rybarskiego do 1939 roku*, Wydawnictwo Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego, Bydgoszcz 2018, ss. 311.

Pomimo upływu prawie wieku od czasu najwyższej aktywności Romana Rybarskiego na niwie naukowej i praktycznej na scenie politycznej, dorobek tego działacza politycznego wymaga dalszego zgłębiania i syntez pozwalających właściwie odczytać przesłanie tej wybitnej postaci. Taką syntezę wykonał znawca sylwetki i myśli politycznej Romana Rybarskiego – jak autor wskazuje – będącego pod wpływem wiedeńskiej szkoły psychologicznej i niemieckiej szkoły historycznej oraz myśli i poglądów Vilfredo Pareto, szczególnie w odniesieniu do nacjonalizmu (s. 13) – doktor habilitowany Jan Waska n, profesor Uniwersytetu Kazimierza Wielkiego w Bydgoszczy. Wkład autora książki w zrozumienie meandrów kształtowania się polskiej polityki, a zwłaszcza koncepcji państwa narodowego (i polskiego nacjonalizmu), już na wstępie należy uznać za krok milowy badań nad tymi zagadnieniami. Tym samym jest to studium polskiej myśli politycznej i jako takie będzie rozpatrywane. Dla całości monografii autor przyjął generalne założenie, że myśl polityczna to każda forma refleksji nad rzeczywistością polityczną. W książce Jana Waskana narracja prowadzona jest jakby dwutorowo, jeden z torów refleksji wiedzie nas przez ewolucję myślenia Romana Rybarskiego o państwie i idei narodu, drugi zaś tor narracji dotyczy sylwetki bohatera tejże monografii. Uwagę czytelnika już we wstępie zwróci bipolarny układ, w jakim rozpiął się swojej myśli. Układ ten, co podkreśla autor książki, był osadzony na linii wrogów i sojuszników obozu narodowego w jego drodze do władzy i powołania narodowego państwa polskiego. Wrogami byli „Żydzi, masoni i komuniści”; Niemcy i państwo niemieckie oraz odśrodkowe ruchy słowiańskie i mniejszości narodowe (s. 11). Wskazuje na dwufilarowy konstrukt ideologii polityka, który koncentrował się na kulcie dobrych tradycji narodowych i idei pracy dla przyszłości

(s. 13). Godny podkreślenia jest nowatorski charakter badań podjętych przez autora. Dotąd bowiem w polskiej literaturze przedmiotu nikt nie podjął się podobnego wysiłku intelektualnego i tak obszernej kwerendy nie tylko tekstów autorstwa profesora Romana Rybarskiego, ale i jego przemówień sejmowych. Nadto autor korzystał z bogatego zbioru materiałów źródłowych zgromadzonych w: Archiwum Akt Nowych, Archiwum Głównym Akt Dawnych, Archiwum Zakładu Historii Ruchu Ludowego, Wojskowym Instytucie Historycznym oraz z archiwum autora.

Książka składa się ze wstępu, pięciu rozdziałów i zakończenia. Pierwszy rozdział poświęcono zarysowi biografii politycznej Romana Rybarskiego, drugi rozwinięciu jego poglądów na temat narodu i państwa. W rozdziale trzecim autor podjął się próby dokonania syntezy myśli o ustroju politycznym słynnego działacza endeckiego. Rozdział czwarty stał się wykładem koncepcji gospodarczo-społecznych. W piątym dokonano eksplanacji jego myśli politycznej wobec sytuacji międzynarodowej Polski. W toku prowadzenia badań i pisania zastosowano adekwatne metody badawcze: historyczną i komparatystyczną.

O istotności podjętych przez autora zagadnień świadczy aktualność myśli Rybarskiego, zwłaszcza w odniesieniu do idei państwa i jego miejsca oraz sposobu kierowania nim, które powinny charakteryzować elitę polityczną państwa. Miejsce narodu w państwie jest prymarne i nie ma w tym względzie pola na kompromisy, jak wskazuje autor. Państwu narodowemu Rybarski przeciwstawiał państwo narodowościowe, które ustępowało mu pod każdym względem. Do tego jest ono rozsadzane przez różnorakie mniejszości etniczne. Przedstawiciele obozu narodowego, tacy jak Rybarski, choć katolicyzm uznawali za dodatek do polskości, to jednak ten związek w przypadku Polski uznawali jednocześnie za „ostrze nacjonalizmu” (s. 83). Rybarski opowiadał się dla Polski za dominacją nacjonalizmu twórczego, który był, w jego opinii, przesiąknięty głębią treści ideowych (s. 85). Wiele miejsca poświęcono rozpatrywaniu kategorii charakter narodowy. Autor zauważa, że bohater jego książki postulował wprowadzenie nowego pierwiastka do polskiego charakteru narodowego, miał to być pierwiastek ofensywny, gwarantujący Polsce i Polakom nowe zdobycze. Uważał jednocześnie charakter narodowy za niezmienny, nieplastyczny, niepoddający się przebudowie (s. 88–89). Rybarski w ujęciu Jana Waskana, dążył do kreowania narodu moralnego, w którym polski indywidualizm zostanie jednak podporządkowany interesom kolektywnym. Interesująco wskazał miejsce i rolę państwa w myśli narodowej,

w niej państwo stawało się jedynie instrumentem interesu narodowego, a nie celem samym w sobie (s. 91–93). Obóz narodowy, wbrew obiegu i do dziś królującej opinii, daleki był od idei statolatrii. Wreszcie, autor podkreśla zgodę Rybarskiego na opór, obywatelskie nieposłuszeństwo, a wręcz i na zamach, i bunt wobec legalnej władzy. Prawo to przysługuje, w myśli Rybarskiego, głównie elitom politycznym stanowiącym świadomy rdzeń społeczeństwa.

Osobny podrozdział (1.5) autor poświęcił miejscu mniejszości narodowych w myśli wybitnego polskiego narodowca. Jego podejście do mniejszości nie było jednolite. Dla Litwinów, Ukraińców i Białorusinów przeważała propozycja asymilacji z Polską przez wzgląd na bogate więzi historyczne. Natomiast z ludnością żydowską sprawy miały się inaczej, otóż to wrodzony organicyzm nacjonalizmu powodował, że Rybarski widział jedynie możliwość asymilacji Żydów przy założeniu, że wszelkie ich dążenia jednostkowe będą zgodne z linią polskiego interesu narodowego. Była to opcja tzw. asymilacji bezwarunkowej. Szybko jednak ta myśl ewoluowała, ponieważ w czasach II RP Rybarski raczej jawił się jako zdeklarowany antysemita, który nawoływał na gruncie walki ekonomicznej do bojkotu gospodarczego Żydów i ich przymusowej emigracji do Palestyny (s. 97–108). Dodać należy, co autor zaznacza, że ani Ukraińcy, ani Białorusini, ani też Żydzi nie byli rozumiani jako mniejszości narodowe, do tych bowiem zaliczał on tylko Niemców i Rosjan w dawnych granicach I RP. Z perspektywy Rybarskiego ważne jest określenie stosunku obozu narodowego w Polsce wobec nacjonalizmu. Autor monografii wprowadza pojęcie nacjonalizmu integralnego, który stawia jako remedium narodowców na ruchy panslawistyczne i pangermańskie. Jednak to Rybarski odchodził od idei nacjonalizmu integralnego, bowiem nie skłaniał się ku idei rozwoju narodowego kosztem innych nacji. Z pewnością opowiadał się za państwem narodowym z ustrojem parlamentarnym, ale to pozytywne stanowisko wobec parlamentaryzmu Rybarski zmienia w 1924 roku, poddając krytyce między innymi proporcjonalny system wyborczy (s. 142). Jan Waskan podkreśla też, że ten wybitny narodek wielokrotnie dawał upust swemu krytycznemu stanowisku wobec zamachu majowego, wskazując, że był on zwolennikiem nacjonalizmu twórczego. Konsekwencją przyjętego założenia o państwie jako narzędziu działań narodu była krytyka wywyższania przez piłsudczyków instytucji państwa ponad naród, zwłaszcza po 1935 roku. W odniesieniu do idei zyskujących światowy poklask, takich jak faszyzm, stał w zdecydowanej opozycji względem znanego z myśli Dmowskiego

zauroczenia faszyzmem włoskim. Podkreślał brak możliwości „eksportu” włoskiego faszyzmu (rozdz. 2.3, s. 146). Jak wynika z ustaleń autora, Rybarski po 1935 roku poświęcił się w swej działalności politycznej i publicystycznej szczególnie obronie praworządności i niezawisłości sędziowskiej. Nazywał rządy, które naruszają niezawisłość sędziowską, „rządami siły” (s. 187). Określając praworządność jako fundament cywilizacji łacińskiej, podejmował też ostrą krytykę rządów jednopartyjnych i modelu państwa monopartyjnego, jako obraz zepsucia przedstawiając Niemcy (rozdz. III). W sferze gospodarczej, podobnie jak i politycznej, wszelki interes ekonomiczny był, w myśli Rybarskiego, podporządkowany idei narodowej. Doskonałym tego przykładem stawał się jego nacisk na uwzględnianie w rozwoju gospodarczym cech narodowych i rasowych (rozdz. IV). Stąd autor poświęcił znaczną część rozdziału IV kwestii gospodarki narodowej, jak ją widział Rybarski. Wśród problemów, które zauważał, były między innymi kwestie pozyskania kredytów zagranicznych, bezrobocie, niskie płace. Według Waskana, Rybarski nie przyznawał prymatu żadnej formie własności – ani indywidualnej, ani państwowej. Forma własności miała zależeć od rodzaju działalności i uwarunkowań zewnętrznych. Stawiał także na rozwój infrastruktury drogowej, kolejowej i morskiej (s. 203–204). Był przeciwny założeniom piłsudczykowskiemu etatyzmowi, stosując wobec niego wybitnie ostrą krytykę i uważając ów etatyzm za jedyną broń sanacji w walce o gospodarkę (s. 219–220). Dla rozwoju ekonomicznego Polski, w myśli Rybarskiego, nieodzowny był dostęp do morza, do swoistego „okna na świat”, z którym to dostępem wiązał nawet ideę wolności narodu (s. 221–227, 259). W kontekście zagrożeń dla integralności Polski autor przypomina, że dla obozu narodowego wrogiem „nr 1” były Niemcy (s. 249). Można uznać po lekturze książki Waskana, że Rybarski był przedstawicielem realistycznej wizji polityki zarówno w sprawach wewnętrznych, jak i międzynarodowych.

Na szczególną uwagę zasługuje rozległość i głębokość podjętej refleksji nad myślą polityczną Rybarskiego. Bardzo szeroka baza wykorzystanych materiałów źródłowych oraz publicystyki odzwierciedla pełne rozeznanie autora w podejmowanej tematyce, sytuując Jana Waskana wśród czołowych polskich politologów zajmujących się zagadnieniami myśli politycznej szeroko pojętego obozu narodowego II RP.

Książka uzupełniona jest rzetelnie wykonanym indeksem osobowym oraz anglojęzycznym streszczeniem pracy.

Po lekturze książki należy uznać, że Roman Rybarski był czołową postacią obozu narodowego w okresie II RP, jednym z naczelných

jej ideologów i twórców koncepcji tzw. gospodarstwa narodowego. Ponadto, jako realista zwykle stawiał celne prognozy w odniesieniu do przyszłości spraw Polski, także na arenie międzynarodowej. Lektura książki powinna być obowiązkiem każdego studenta oddanego polskiej myśli politycznej oraz adeptów stosunków międzynarodowych, którzy poszukują świadectw efektywności szkoły realizmu politycznego. Roman Rybarski jest pomimo takich publikacji postacią marginalizowaną w dyskursie publicznym i historycznym w Polsce. Choć był osobistością wybitną, to niewłaściwie sytuuje się go wśród tzw. drugiego garnituru polskich narodowców II RP. Natomiast dogłębne poznanie jego dorobku naukowego jest jednym z kluczy do zrozumienia korzeni, założeń i celów dzisiejszych ruchów i partii o proweniencji narodowej.

Marcin Waldoch

ORCID: 0000-0002-8778-1780

waldoch@ukw.edu.pl